

N:o 57.

Ank. till Riksd. Kansli den 7 Maj 1880, kl. 11 f. m.

Utlåtande, angående bevillningsärendet rörande Leufsta fideikommiss.

(R. A.)

Uti en den 9 sistlidne April till Stats-Utskottet ankommen skrifvelse hafva Fullmäktige i Riksgäldskontoret hemställt, det Stats-Utskottet ville hos Riksdagen göra framställning derom att med afseende å i skrifvelsen upplysta förhållanden, Riksdagen måtte besluta, att det Fullmäktige lemnade uppdrag i fråga om ersättningsstalans utförande mot vederbörande för förment försummelse vid indrifningen af bevillning för Leufsta fideikommiss icke måtte till någon Fullmäktiges vidare åtgärd föranleda.

Då Utskottet nu går att afgifva utlåtande öfver denna hemställan, får Utskottet till en början i minnet återkalla, hurusom med anledning af Riksdagens år 1874 församlade Revisorers, i deras berättelse om Riksgäldskontoret gjorda framställning om fördröjd behandling af ärendet rörande bevillning för fideikommissrätt till egendomen Leufsta med underlydande, 1875 års Riksdag, enligt skrifvelse af den 8 Mars samma år, uppdrog åt Fullmäktige i Riksgäldskontoret att, när den förlust blefve känd, som genom ärendets fördröjda behandling uppkommit, hos dem, som densamma föranledt, därför utsöka ersättning, samt att sedermera och, med föranledande af Riksdagens år 1878 för-

samlade Revisorers hemställan, 1879 års Riksdag, enligt skrifvelse till Fullmäktige af den 5 April nästlidne år — med förklarande tillika, att anspråket på ersättning af vederbörande, utan afseende på huru tvisten om återstående, då ännu icke betalda bevillningsbeloppet kunde komma att utfalla, inskränktes till godtgörande af den ränteförlust, som med stöd af Kongl. Resolutionen den 13 April 1877 kunde bestämmas — uppdrog åt Fullmäktige att vidtaga de åtgärder, som för verkställigheten af Riksdagens härom meddelade beslut kunde erfordras.

I ofvanberörda skrifvelse hafva Fullmäktige nu förmält, att, med anledning af det Fullmäktige sålunda gifna uppdrag, Fullmäktige den 25 September sistlidet år uppdragit åt särskildt tillförordnad ombudsman i ifrågavarande ärende att till Fullmäktige inkomma med utlåtande och förslag i fråga om lämpliga åtgärders vidtagande för att till verkställighet bringa Riksdagens i detta ärende gifna föreskrift. Sedan detta utlåtande den 29 sistlidne Januari inkommit, hade Fullmäktige den 5 derpå följande Februari månad kommunicerat detsamma med de personer, (tre f. d. kommissarier, en f. d. ombudsman, nuvarande sekreteraren och ombudsmannen jemte sterbhusdelegarne efter en affiden kommissarie), mot hvilka tillförordnade ombudsmannen ansett talan böra anställas; och hade sådana förklaringar inkommit, hvilka förklaringar jemte tillförordnade Ombudsmannens ofvanberörda utlåtande till Stats-Utskottet öfverlemnats.

Sedan Fullmäktige härefter förmält sig hafva den 18 sistlidne Mars för möjlig preskriptions afbrytande uppdragit åt t. f. ombudsmannen att erinra förklarandena om fordringsanspråkets tillvaro samt att hos dem anställa reservationskraft, hvilket, enligt hvad Utskottet inhemtat, ock blifvit verkställt, hafva Fullmäktige vidare anført, att vid ärendets behandling hos Fullmäktige sådana upplysningar vunnits, att Fullmäktige ansett det vara en pligt att låta desamma komma till Utskottets kännedom, i afsigt att få ärendet ånyo draget under Riksdagens pröfning. Vid frågans föregående behandling syntes nemligen Riksdagen hafva saknat kännedom om åtminstone en del af de förhållanden, hvarom Fullmäktige nu ginge att förmäla och om hvilka skrifvelsen bifogade handlingar lemnade närmare upplysning.

Under det staten otvifvelaktigt egde befogade anspråk derpå, att dess tjenstemän, de måtte vara anställda vid Kronans eller Riksdagens verk, med nit, drift och skyndsamhet, der sådan vore möjlig, utförde de dem anförtrödda värf, finge dock, enligt Fullmäktiges åsigt, dessa anspråk icke utsträckas derhän, att tjenstemännen skulle blifva ansvarige för sådant dröjsmål med ett ärendes behandling, som låge i ärendets egen natur. Ifrågavarande testamentsbevillningsärende vore icke

af vanlig beskaffenhet. Dermed vore förenade så säregna förhållanden, som sällan, om någonsin eljest förekommit. Genom Landshöfdingen Charles De Geers testamente af den 6 Maj 1730 stiftades Leufsta fideikommiss, bestående af en mängd lands- och tvenne stadsfastigheter, äfvensom af frälseräntor och någon lös egendom, nemligen biblioteket och mineralsamlingen vid Leufsta. Under tiden intill den 30 Juli 1861, då Excellensen Grefve Carl De Geer afled, hade fideikommisset led efter led innehafts af son efter fader och innehafvarne hade tid efter annan dels genom köp eller byte afhändt fideikommisset flera af dess fastigheter, dels inom samma hemmansnummer, hvori fideikommisset förut egt del, tillköpt eller förvärfvat jord och räntor, hvilka blifvit med äldre delarne under ett bruk och uti ett och samma taxeringsvärde inbegripne. En naturlig följd deraf hade blifvit, att vid Grefve Carl De Geers frånfälle, då fideikommisset efter laga fardag skulle öfvergå på numera jemväl aflidne Kabinettskammarherren Friherre Carl Emanuel De Geer, men arflåtarens enskilda egendom delas emellan hans efterlevande enka och närmaste arfvinge, en dotter, ovisshet i många fall förekomme om hvilka delar af qvarlåtenskapen vore fideikommissets eller sterbhusets tillhörighet. Någon handling förefunnes nemligen icke till upplysning om fideikommissets ursprungliga beståndsdelar, och under tidens lopp hade fideikommissets räntor blifvit förenade med den fideikommissinnehafvaren enskildt tillhöriga jorden och såsom rent frälse gemensamt taxerade, vid hvilket förhållande ledning saknades för bedömande af det värde, som på den enes eller andres andel sig belöpte. Efter Grefve Carl De Geers frånfälle hade emellertid en utredning härutinnan blifvit vidtagen och den 26 November 1862 afslutad. Enligt denna hade ej mindre än 20 fideikommissets fastigheter långt tillbaka blifvit genom köp eller byte på andra enskilda personer öfverlätne, och visade sig att fideikommisset och sterbhuset ej kunde komma i själfständig besittning, hvar och en af sitt, med mindre dels utbyten verkställdes, dels vederlag lemnades för fideikommisset afhända tillhörigheter. Efter omsorgsfull, af domare, landtmätare och gode män verkställda undersökningar och värderingar af jorden, äfvensom af vederbörande tjänstemän meddelade utredningar och uträkningar af vissa räntor, hade Kongl. Maj:t genom särskilda utslag, förnämligast af den 27 Februari 1866, lemnat tillåtelse till erforderliga utbyten och surrogeringar och först derefter, år 1867, hade Friherre Carl Emanuel De Geer kommit i fullständig besittning af hvad fideikommisset tillhörde. Först då blefvo jord och räntor, som fideikommisset tillhörde, vid taxeringen fullständigt afskilda och för sig uppskattade.

Emellertid hade Friherre Carl Emanuel De Geer under den 14

Juli 1862 till Riksgäldskontorets kommissariat aflemnad en af tvenne löftesmän utfärdad och af kommissariatet godkänd borgen för betalning af den honom efter tillträde af fideikommisset åliggande bevillning. Enligt gällande föreskrifter ålåg det kommissariatet att, då bevillningsavgift ej blefve betald inom slutet af Mars månad andra året efter det, hvarunder borgensförbindelsen därför afgifvits, skriftligen erinra löftesmännen om afgiftens erläggande eller styrka de hinder, som kunde mellankomma. I öfverensstämmelse härmed hade kommissariatet under den 29 April 1864 till en af löftesmännen afsänt anmaningsbref. I anledning deraf hade, enligt hvad af kommissariatet uppgifvits och icke kunde betviflas, utredningsmannen i Grefve Carl De Geers sterbhus, hvilken var boende i Stockholm, personligen infunnit sig i Riksgäldskontoret och vitsordat hufvudsakligen de här ofvan omförmälda hinder för bevillningsbeloppets beräkning och erläggande. Vid sådant förhållande och då dessa hinder icke så snart upphörde, hade kommissariatet, jemväl på grund af de vidare meddelanden utredningsmannen lemnat, funnit det ändamålslost att under början af följande år 1865 till löftesmännen aflåta nytt anmaningsbref, men då liqvid af bevillningsbeloppet icke följde, blefvo handlingarne i målet för laglig åtgärd till Riksgäldskontorets ombudsman den 10 Juli 1865 öfverlemnade. Dermed upphörde kommissariatets befattningsmed indrifning af ifrågavarande bevillningsbelopp. Ombudsmannen var nemligen en af kommissariatet oberoende tjensteman, som för sina åtgärder var ansvarig, icke för kommissariatet, utan inför Fullmäktige, under hvars omedelbara öfverinseende han var stäld.

På denna grund och då ringaste tvifvel icke förefunnes derom, att giltigt hinder mot beloppets indrifvande förefans under hela den tid, ärendet var på kommissariatets handläggning beroende, samt enär den omständigheten, huruvida nämnda hinder då behörigen styrktes eller allenast muntligen anmäldes, icke haft inflytande på Riksgäldskontorets rätt, funne Fullmäktige för sin del icke någon anledning att emot kommissariatet eller dess tjenstemän förordna om talans utförande i detta ärende.

Enligt hvad ofvan förmälses öfverlemnades ärendet den 10 Juli 1865 till dåvarande ombudsmannens åtgärd. Ombudsmannen syntes sedermera någon tid hafva under hand sökt utfå bevillningsbeloppet, hvilket antagande ock styrktes af ett den ena af de till Fullmäktige ingifna förklaringarne bilagdt intyg. Under den 11 April 1867 ingaf ombudsmannen till Öfverståthållareembetet för kronouppbördsärenden sin emot Friherre Carl Emanuel De Geer och hans tvenne löftesmän rigtade lagsökning, med yrkande om bevillningsbeloppets ofördröjligen

inbetalande till Riksgäldskontoret samt om åläggande för Friherre De Geer vid lämpligt vite att förete åtskilliga uppgifna handlingar, som ansågos nödiga för bevillningsbeloppets bestämmande. Den 12 i samma månad utställdes lagsökningen till Friherre De Geers och hans löftesmäns förklaring inom en månad från delfåendet, hvarjemte det ålades Friherre De Geer att inom samma tid förete de infordrade handlingarne. Den 6 Juni 1867 erhöll Friherre De Geer del af lagsökningen, som sedermera syntes hafva delgifvits löftesmännen, hvilka gemensamt med Friherre De Geer under den 2 Mars 1868 till Öfverståthållare-embetet ingåfvo förklaring, åtföljd af åtskilliga handlingar. Utiförklaringen bestreds icke betalning af bevillningen, blott densamma blefve till beloppet utredd, men utredningen hade förekommit förklarandena mera invecklad, än att densamma kunnat på enskild väg tillförlitligen bestämmas. Enligt Öfverståthållareembetets resolution den 26 i samma månad öfverlemnades handlingarne i målet till ombudsmannen för påminnelse af afgifvande. Sådana afgåfvos ock under den 2 September 1870. Deri framhölls att det icke vore ombudsmannens, utan fideikommissinnehafvarens skyldighet att förebringa utredning om hvilken del af Grefve De Geers egendom som tillhörde fideikommisset, omförmäles de fastigheter, hvilka ansågos ostridigt tillhöra fideikommisset och för hvilka, med några få undantag, taxeringsvärden i bouppteckningen efter Grefve Carl De Geer upptagits, och yrkades att bevillning efter 5 för hundralet måtte till Riksgäldskontoret erläggas å det sålunda uppgifna taxeringsvärdet af all den uppgifna egendomen, som ansågs ostridigt tillhöra fideikommisset, men att, derest taxeringsvärdet å en del af nämnda egendom ansåges afse jemväl annan egendom än den fideikommiterade, förklarandena måtte vara ålagdt att betala bevillning åtminstone å den egendom, hvars så väl taxeringsvärde som egenskap af fideikommiss framginge af de ingifna handlingarne, samt att i afseende å den öfriga egendomen Friherre De Geer måtte varda vid vite förelagdt att förebringa behörig upplysning om värdet ej mindre af den fideikommisssegendom, hvars värde ej i bouppteckningen funnes tydligt utsatt, än ock å den fideikommiterade lösegendomen, hvarå något värde ej uppgifvits; hvarjemte ombudsmannen förbehöll Riksgäldskontoret den bevillning, som kunde belöpa å den egendom, hvilken antingen såsom vederlag eller eljest ytterligare kunde tillfalla fideikommisset. Den 20 i samma September månad utställdes denna skrift till förklaring af Friherre De Geer och hans löftesmän inom en månad efter delfåendet. Den 15 December samma år 1870 inkom vederbörandes förklaring, hvari bestreds ombudsmannens påstående angående sjelfva grunden för bevillningens beräkande, hvarjemte begärdes att framdeles få inlemna

utdrag af taxeringslängderna för de socknar, hvarinom den fideikomiterade egendomen vore belägen. Den 8 Februari 1871 inbetalades till Riksgäldskontoret ett belopp af 33,300 kronor i afräkning å den belöpande bevillningen. Under den 4 Oktober sistnämnda år ingaf Friherre De Geer till Öfverståthållareembetet ytterligare en skrift, hvilken, jemte bifogande af förteckning å den fideikommisset ostridigt tillhörande egendom, hvarför bevillning, enligt förklarandens åsigt, borde utgå med 33,227 kronor, närmare utvecklade det uti skriften af den 15 December 1870 gjorda bestridande af beräkningsgrunden för bevillningen, men erbjöd vänlig bemedling för slutligt afgörande af frågan huru värdet för fideikommissets tillsammans med sterbhusets taxerade fastigheter skulle beräknas. Handlingarne öfverlemnades ånyo från Öfverståthållareembetet till ombudsmannen, som genom resolution den 30 Oktober 1871 ålades att inom 2 månader efter delfäendet med påminnelser inkomma. Den 10 påföljande November fick ombudsmannen deraf del. Förhandlingar syntes derefter under hand hafva pågått angående sättet för den ifrågasatta bemedlingen. Under den 30 Oktober 1873 anhöll Friherre De Geer om tillsättande af en kompromiss för slitande af återstående tvistefråga. Den 4 December samma år infordrade Fullmäktige häröfver ombudsmannens yttrande, som ock den 10 i nämnda månad inkom. Fullmäktige ingingo den 18 i samma månad för sin del på tillsättande af ifrågavarande kompromiss, dock med vissa villkor, som Friherre De Geer åter ej gillade, utan afböjde kompromissen uti handbref till ombudsmannen af den 26 December 1873. Med detta års slut öfverflyttades testamentsbevillningsärenden i allmänhet på Kongl. Statskontoret, som från och med år 1874 öfvertagit den Riksgäldskontoret förut åliggande befattning med ifrågavarande ärende.

Då någon anmärkning icke skett angående Kongl. Statskontorets handläggning af berörda ärende och det dessutom icke tillkomme Fullmäktige att ingå i bedömande huru ärendet der blifvit behandladt, ansåge Fullmäktige sig endast böra omförmåla, hurusom Friherre De Geer under den 19 Juni 1875 dit erlagt ett ytterligare belopp af 81,816 kronor 35 öre samt att yrkande om räntas erläggande å bevillningsafgiften äfven blifvit framställt, men ogillats genom Öfverståthållareembetets den 3 Augusti 1875 meddelade utslag, hvari hvarken Kammarrätten eller Kongl. Maj:t i anledning af anförda besvär funnit skäl göra ändring.

För den, som efteråt granskade de af vederbörande ombudsmän i Riksgäldskontoret i detta ärende vidtagna åtgärder, syntes det väl att en och annan af dessa bort och kunnat skyndsammare än som

skett vidtagas. Ingen hade dock med större sakkännedom kunnat verkställa en sådan granskning än dåvarande Fullmäktige, hvilka, utom det att de vid handhafvandet af Riksgäldskontorets styrelse och förvaltning hade att tillse det tjenstemännen fullgjorde sina åligganden, genom delegerade en gång om året granskade ombudsmannens diarium och handlingar. Då enligt anmälan till Fullmäktiges protokoll någon anmärkning beträffande ifrågavarande ärendes handläggning dervid icke förekommit, måste man antaga, att det dröjsmål, som vid ett eller annat tillfälle må hafva förelupit, skett med Fullmäktiges begifvande eller att giltiga anledningar dertill hos dåvarande Fullmäktige anförts. Och då dessa godkänt åtgärden eller åtminstone icke deremot framställt någon erinran, syntes de derigenom hafva iklädt sig hela ansvaret för åtgärdens laglighet. Fullmäktige vore ock enligt lag och reglementen Riksdagen ansvarige för Riksgäldskontorets styrelse och förvaltning samt för göromålsens behöriga skötande genom de till deras biträde anställde tjenstemän. Dessa senare kunde icke förbindas till annat än att, jemte iakttagande af gällande arbetsordnings föreskrifter, fullgöra hvad dem af Fullmäktige i tjensten ålades. De måste ega trygga sig dervid att hvad deras förmän gillat och godkänt eller efter granskning lemnat utan anmärkning icke kunde föranleda till vidare ansvarighet.

Om denna uppfattning, såsom Fullmäktige antog, vore riktig, så kunde den omständigheten att Fullmäktige för sin förvaltning erhållit ansvarsfrihet, icke föranleda till öfverflyttande på tjenstemännen af det ansvar, hvartill Fullmäktige eljest för sin förvaltning kunde vara skyldige. På denna grund och då Rikets Ständers samt Riksdagens Revisorer uti revisionsberättelserna för åren 1862—1871 förklarar att de vid granskning af borgensförbindelserna för stadgade bevillningsafgifter samt det öfver dessa förbindelser förda särskilda diarium icke funnit anledning till anmärkning; då vidare samme Revisorer uti berättelserna till och med 1874 förklarar att, såvidt af de till dem utaf ombudsmannen afgifna berättelser om Riksgäldskontorets rättgångs- och utsökningssärenden kunde inhemtas, de funnit Riksgäldskontorets rätt och talan, i afseende på der omförmälta mål och ärenden, hafva behörigen iakttagits, och då i alla dessa berättelser från och med 1865 upptagits målet angående ifrågavarande fideikommiss-bevillning, syntes det, om än tjenstemännen icke kunde sägas hafva erhållit uttrycklig decharge för de i revisionsberättelserna omförmälta åtgärder i denna fråga, dock vara i hög grad olämpligt och obilligt att nu därför vilja ställa dem till ansvar, helst icke några nya, för dåvarande Fullmäktige eller Revisorer dolda omständigheter, som för tjenstemännen kunde vara besvärande, sedermera kommit i dagen.

Framgången af en emot vederbörande tjänstemän väckt ersättningstalan i förevarande hänseende torde dessutom vara ytterst tvifvelaktig. Så vidt Fullmäktige kände hade i de fall uppbördstjänsteman eller dermed jemförlig person blifvit förvunnen att hafva varit vållande till att staten hos någon skattskyldig gått i mistning af sin tillbörliga rätt, den felande tjänstemannen, förutom ansvar, hvarom i detta ärende ej vore fråga, icke känts skyldig till någon vidsträcktare ersättnings-skyldighet än att hålla staten skadeslös för det belopp, den skattskyldige sjelf varit författningsenligt skyldig att till staten utgifva, men som af en eller annan anledning icke kunnat hos honom utfås, d. v. s. att den felande tjänstemannen ansetts vara pliktig att inträda i den skattskyldiges förbindelser till staten. Antager man i förevarande fall att genom fördröjd behandling af ärendet vederbörande ombudsmän i Riksgäldskontoret bort inträda i dessa skyldigheter till staten, så skulle väl deraf kunna följa att, i händelse den skattskyldige och hans löftesmän under ärendets behandling kommit i den ställning, att staten hos dem gått miste om sin rätt, ombudsmännen derföre bort hålla staten skadeslös; men då i förevarande hänseende vore upplyst att den skattskyldige till fullo inbetalt hvad vederbörande myndigheter hittills ansett honom vara pliktig gälda, och då genom Kongl. Maj:ts beslut i detta ärende blifvit förklaradt, att den skattskyldige icke vore pliktig att å beloppet erlægga ränta, syntes all grund saknas för ombudsmännens tillförbindande att gälda sådan ränta. Om således staten hvarken lidit någon kapital- eller ränteförlust, blefve det svårt att styrka hvari förlusten egentligen bestått och hvilka åtgärder ombudsmännen bort vidtaga, men icke verkstält för att skydda staten för en sådan förlust. Svårt, om icke omöjligt, blefve det ock så långt efteråt att bestämma, huru stor tidsutdrägt varit nödvändig för att, med fullgörande af öfriga ombudsmännen åliggande göromål, kunna vid hvarje tillfälle utreda detta mycket invecklade ärende, och i detta hänseende torde dåvarande Fullmäktige vara de enda, som kunde afgifva ett tillförlitligt omdöme. Detta vore ock redan af dem lemnadt. Det låge nemligen i den omständigheten, att de vid granskning af ombudsmännens förfarande icke funnit något att erinra. Slutligen syntes ombudsmännen lika litet som kommissariatet och dess tjänstemän böra ansvara för den tidsutdrägt, som vållats af detta ärendes egna beskaffenhet, hvilken gjort att det vid skrifvelsens aflåtande ännu icke kunnat till fullo utageras.

Fullmäktige hade på grund deraf för sin del ansett talan i detta ärende mot ombudsmännen i Riksgäldskontoret — den förut varande

och nu tjänstgörande — icke heller böra anställas. Och då Fullmäktige jemväl för öfrigt icke kunnat finna några vederbörande, mot hvilka talan i denna sak med hopp om framgång kunde väckas, hade Fullmäktige ansett sig föranlättna hos Utskottet göra ofvan berörda framställning.

Utskottet har af de till detsamma öfverlemnade handlingar inhemtat, att vid ifrågavarande, synnerligen invecklade bevillningsärendes handläggning åtskilliga svårigheter för utfående af statens bevillningsfordran mött af den beskaffenhet, att det icke stått i vederbörande tjänstemäns makt att undanröjda dem. På samma gång Utskottet funnit det anmärkta dröjsmålet i viss mån härigenom förklaras, kan Utskottet likväl ej underlåta att uttrycka den mening, att åtgärder torde kunnat vidtagas, hvarigenom ett skyndsammare afgörande af bevillningsfrågan möjliggjorts; men *då* Utskottet, lika med Fullmäktige, nogsamman finner svårigheten att bestämma hvilka vederbörande varit till dröjsmålet vållande, äfvensom hvilka ersättningsanspråk skulle kunna mot dem framställas, *då* i allt fall med afseende fästadt å Öfverståthållareembetets ofvan åberopade af Kongl. Maj:t i denna del fastställda utslag af den 3 Augusti 1875, hvori från det allmännas sida redan framställt påstående om ränteberäkning ogillats, ovisst torde vara huruvida utslaget förefinnes för vinnande af det ändamål, Riksdagen med sina åt Fullmäktige i ämnet förut lemnade föreskrifter afsett, och i betraktande äfven deraf att, enligt hvad Utskottet inhemtat, bevillningsmålet numera genom Öfverståthållareembetets den 9 April 1880 meddelade utslag, som ålägger Friherre De Geers sterbhusdelegare att till statsverket inbetala resterande bevillning med af dem till gäldande erkänt belopp af 13,110 kronor 82 öre, synes vara bragt till slut, har Utskottet, då alla dessa sålunda ådagalagda förhållanden gifva Riksdagen en giltig anledning att taga ärendet under förnyad ompröfning och fatta det beslut, som på grund af nu, efter ärendets nyssomförmälda slutliga behandling, vunnen utredning må finnas vara det lämpligaste, ansett sig böra med sitt förord understödja Fullmäktiges förevarande framställning; och hemställer alltså,

att Riksdagen ville besluta att det Fullmäktige i Riksgäldskontoret lemnade uppdrag att, när den förlust blefve känd, som genom fördröjd behandling af bevillningsärendet rörande Leufsta fideikommiss uppkommit, hos dem, som densamma föranledt, därför

söka ersättning, må förklaras icke böra till någon vidare Fullmäktiges åtgärd föranleda.

Stockholm den 7 Maj 1880.

På Stats-Utskottets vägnar:

CARL EKMAN.